

lerini dinlerdi. Önceleri veziri Kâsım b. Ubeydullah ile âzatlısı Fâtik'in, daha sonra Abbas b. Hasan el-Cerçerâî'nin nüfuz ve tesiri altında kalmıştır. Ebü'l-Hüseyn Ubeydullah (Abdullah), babası İbn Ebû Tâhir'in *Kitâbü (Târîhu) Bağdâd* adlı eserine Müktefi-Billâh dönemini de içeren bir zeyil yazmıştır (İbnü'n-Nedîm, s. 164; Reşîd b. Zübeyr, s. 53). İtalya'daki Toscana bölgesinin markizi II. Adalberto'nun (890-917) karısı Bertha, 293 (906) yılında Ağlebî Hükümdarı III. Ziyâdetullah'ın Harem ağalarından Hadım Ali vasıtasıyla Müktefi'ye çok kıymetli hediyeler ve bir mektup göndermiş, halife de ona cevabî bir mektup yollamıştır. Bu mektupların Arapça'sı (*Journal of the Pakistan Historical Society* Karaçi [Oktobur 1953], s. 2-7) ve Türkçe çevirisi (*İTED*, II/1 [1957], s. 123-142) Muhammed Hamîdullah tarafından yayımlanmıştır. Halife Müktefi-Billâh imar faaliyetleriyle de ilgilenmiş, Rahbe'deki el-Mescidü'l-Câmi' ile Bağdat'ta inşaatı Mu'tazid-Billâh tarafından başlatılan Dârüşşâtiye'deki Tâc Sarayı onun döneminde tamamlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Târîh* (Ebü'l-Fazl), bk. İndeks; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), IV, 275-291; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdü), s. 164; Hilâl b. Muhassin es-Sâbî, *el-Vüzerâ'* (nşr. Hasan ez-Zeyn), Beyrut 1990, bk. İndeks; a.mlf., *Rûsûmü dâri'l-hilâfe* (nşr. Mîhâil Avvâd), Beyrut 1406/1986, s. 8, 47, 89, 94, 130; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XI, 316-318; Reşîd b. Zübeyr, *ez-Zehâ'ir ve't-tuhaf* (nşr. Muhammed Hamîdullah), Küveyt 1984, bk. İndeks; İbnü'l-İmrânî, *el-İnbâ' fi târihi'l-hulefâ'* (nşr. Kâsım es-Sâmeirî), Leiden 1973, s. 150-152; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI, 31-36, 46, 47, 79-80; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VII, 513-553; VIII, 8; İbnü't-Tiktakâ, *el-Fahrî* (nşr. M. İvaz İbrâhîm Bek – Ali el-Cârim Bek), Mısır, ts. (Dârü'l-maârif), s. 231-232; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XII, 479; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, II, 41-42; G. le Strange, *Baghdad during the Abbasid Caliphate*, Oxford 1924, s. 120, 195, 252-254, 260; a.mlf., *The Lands of the Eastern Caliphate*, London 1966, s. 34; D. Sourdel, *La vizirat 'abbâside de 749 à 936*, Damas 1959, I, 350-365; Hudarî, *Muhâdarât: 'Abbâsiyye*, s. 326-334; W. Muir, *The Caliphate its Rise, Decline and Fall*, London 1984, s. 550-552, 555, 560; H. Kennedy, *The Prophet and the Age of the Caliphates*, London 1986, s. 186-187; Ebülfeyz Elçibey, *Tolunoğulları Devleti: 868-905* (haz. Fazıl Gazenferoğlu-Selçuk Alkın), İstanbul 1997, s. 143-149; Saim Yılmaz, *Abbâsiler'de Mu'tazid ve Müktefi Dönemi: 279-295/892-908* (doktora tezi, 2004), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 192-264; Muhammed Hamîdullah, "Kitâb al-Zaxair va'l-tuhaf ve Abbâsiler Devrinde Bağdad-Roma Münasebetleri", *İTED*, II/1 (1957), s. 123-143; C. Melchert, "Religious Policies of the Caliphs", *Islamic Law and Society*, III/3, Leiden 1996, s. 341-342; K. V. Zetterstéén, "Müktefi", *IA*, VIII, 796-797; a.mlf. – [G. E. Bosworth], "al-Muktafi", *EP* (İng.), VII, 542-543.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

MÜLÂANE

(bk. LİÂN).

el-MÜLAHHAS

(المُلْحَص)

Çağmîni'nin
(ö. 618/1221 [?])
astronomiye dair eseri
(bk. ÇAĞMİNİ).

MÜLÂMESE

(الملازمة)

Mala dokunmak suretiyle gerçekleşen
Câhiliye dönemine ait
bir satım şekli.

Sözlükte "dokunmak" anlamındaki **lems** kökünden türeyen **mülâme**, Hz. Peygamber'in yasakladığı Câhiliye dönemine ait satım şekillerinden birinin adıdır. Bu kelime ve aynı masdardan gelen **lâme** fiili Kur'ân-ı Kerîm'de (en-Nisâ 4/43; el-Mâide 5/6) ve bazı hadislerde (*el-Muva'tta'*, "Tahâret", 64; Buhârî, "Nikâh", 25) abdesti bozan durumlardan söz edilirken geçmektedir ve Hanefiler'e göre anılan âyetlerde bu fiil mecazen cinsel temas mânâsında kullanılmıştır. Yasaklığı hakkında sahih hadisler bulunduğu için (Buhârî, "Şalât", 10, "Büyü", 62, Libâs, 20) fakihler mülâme satışının geçersiz olduğu noktasında fikir birliği içindedir; fakat bununla ne kastedildiği hususunda gerek hadis rivayetlerinde gerekse fıkıh eserlerinde farklı yorumlar yer almaktadır. Hadis rivayetlerinde daha çok satım konusu malın elbise olduğu ve dokunmanın mali inceleme yerine geçtiği belirtilmektedir, bazılarında bu işlemler tarafların birbirinin elbisesine dokunarak trampa yapmaları şeklinde açıklanmaktadır. Bu izahlar, mebiin alıcı bakımından yeterince bilinmemesi ve dokunmanın akdin kurulmasına veya bağlayıcı hale gelmesine işaret teşkil etmesi noktasında birleşmektedir. Fıkıh eserlerinde bu satımın şekli hakkında, mezheplere göre farklılıklar taşıyan satıcının mala dokunmasıyla yahut müşterinin dilediği elbiselerden birine dokunmasıyla akdin meydana gelmesi (bu bağlamda bazı Hanefî müelliflerinin kullandığı "lüzum" kelimesinin "in'ikad" anlamında olduğu hakkında bk. Siddîk M. Emîn ed-Darîr, s. 122, 126), top halindeki kumaş açıp iyice bakmadan sadece elle dokunmak suretiyle satın alma, giysilerin / kumaşların gece

karanlığında satılması, çuval içinde veya paketlenmiş yahut top halindeki malı açıp görmeden dokunma yoluyla satma / alma vb. açıklamalar bulunduğu gibi mülâmesenin yasaklanma gerekçesi olarak da akdin temeli sayılan karşılıklı rızanın yeterince oluşmasına fırsat vermemesi, akdi rastlantı ve şansa bağlayan bir satış biçimi olması, cehalet ve garar içermesi gibi hususlar zikredilmektedir (*a.g.e.*, s. 118-128). Daha çok top halindeki kumaş açıp incelemeyen sadece elle dokunmak suretiyle satın alma şeklinde yorumlanan mülâmesede mebiin katlanmış veya sarı halde, yani alıcıya nasıl bir parça olduğu hakkında yeterli bir kanaat edinme fırsatı verilmeyen satışa konu yapıldığı, o döneme ait kumaşların ise bütünüyle el işi olup her bir parçanın kendine has özelliklere sahip bulunduğu (bk. KIYEMÎ) dikkate alınırsa bu satışın sadece, dokunmayla gerçekleştiği gerekçesine binaen yasaklanmış olamayacağı daha iyi anlaşılır. Zira bu kadariyle mülâme meşrû bir yöntem olan fiili mübâdele yoluyla akid yapmaktan pek farklı değildir (bk. MUÂTÂT). Burada asıl önemli nokta, satışın dokunmayla gerçekleşmesi veya mebiin kumaş olması değil tavsif edilse bile görülmeden karar verilemeyecek bir malın ya hiç ya da yeterince incelenmeden, dolayısıyla rıza oluşmadan satılmasıdır. Aslında doktrinde hâkim anlayış, görüldüğünde muhayyer olmak şartıyla bir malın görülmeden satılmasına bile imkân vermektedir (bey'u'l-ayni'l-gâibe). Fakat mülâme, bu tür satışlar için bir tedbir olarak getirilen görme muhayyerliğini tamamen devre dışı bırakmaktadır.

Hadis kaynaklarında kendisine müstakil bir bab tahsis edilen mülâme, fûrû-i fıkıh eserlerinin "büyü" bölümünde ya mahallü'l-akd ele alınırken veya "el-büyü'l-fâside", "el-büyü'l-menhiyyü anhâ" gibi başlıklar altında işlenir ve bu satış şeklinin belirsizliğe, bir tarafın aldanmasına veya ileride tarafların çekişmesine yol açma özelliği üzerinde durularak garar ve cehalet kavramlarıyla irtibatlandırılır. Temel yaklaşımlar bu iki kavram ekseninde şekillenmekle birlikte mülâmesenin kapsamını belirlemede birtakım görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Meselâ İmam Mâlik, üzerinde içeriği hakkında yazı bulunan çuval / paketler içindeki malların açılmadan satılmasını, Medine halkı uygulamasını esas alarak mülâme kapsamında saymaz ve bununla gararın hedeflenmediğini belirtir (*el-Muva'tta'*, "Büyü", 76); İmam Şâfiî ise buna da mülâme hükmünün uygulanması gerektiği kanaatinde.

MÜLÂMESE

BİBLİYOGRAFYA :

el-Muvaṭṭaʿ, "Ṭahâret", 64, "Büyûc", 76; Buhârî, "Şalât", 10, "Nikâh", 25, "Büyûc", 62, "Libâs", 20; Müslim, "Büyûc", 1-3; Ebû Dâvûd, "Büyûc", 25; Tirmizî, "Büyûc", 69; Nesâî, "Büyûc", 23-26; Şâfiî, *el-Üm*, VII, 204; Burhâneddin el-Merginânî, *el-Hidâye* (nşr. M. M. Tâmir – Hâfiz Âşûr Hâfiz), Kahire 1420/2000, III, 975; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, İstanbul 1985, II, 122-123; İbn Kudâme, *el-Muğni* (Herrâs), IV, 228-229; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, VII, 388; Siddîk M. Emîn ed-Darîr, *el-Ğarâr ve eşeruh fi'l-ukûd fi'l-fıkhi'l-İslâmî: Dirâse muğârene*, Beyrut 1410/1990, s. 79, 118-128.

CELÂL YENİÇERİ

MÜLÂZEMET

(ملازمت)

İlmiye mesleği adaylarının meslekî stajları ve görev bekleme süreleri için kullanılan terim.

Lüzum masdarından türeyen **mülâzemet** sözlükte "bir yere veya bir kimseye bağlanmak, bir işte devamlı olmak" mânasına gelir. Terim olarak medrese mezunlarının müderrislik ve kadılık almak için sıra bekleme, bu arada meslekî tecrübe kazanmaları ve belirli kontenjanlardan istifade ile göreve başlamalarını ifade eder. Ancak mülâzemet sadece ilmiyeye has bir terim olmayıp yine "staj" anlamında Osmanlı idarî ve askerî teşkilâtında da kullanılmıştır.

İlmiye teşkilâtı içerisinde mülâzemet sistemine başvurulması imparatorluk coğrafyasının genişlemesine paralel biçimde medrese sayısının artması ve bu eğitim kurumlarının müderris ihtiyacı ile bağlantılıdır. Zamanla medrese mezunlarının çoğalması birikmelere yol açınca tayin için bekleme zorunluluğu doğmuş, böylece medreseden mezun olan dânişmendlerin âdil bir şekilde göreve başlamalarını sağlamak üzere mülâzemet ve nöbetin düzene konulması gerekmiştir.

Bu sisteme göre medrese mezunu adaylar Anadolu veya Mısır'da vazife almak isterlerse Anadolu, Rumeli'de görev yapmak isterlerse Rumeli kazaskerinin belli günlerdeki meclisine devam ederek mülâzemet / matlab defterine adlarını kaydettirirlerdi. İlmiyede bu şekilde medreseden mezuniyetle bir göreve ilk tayin arasında geçen belli süreye mülâzemet denildiği gibi ayrıca iki görev arasındaki süre için de aynı tabir kullanılmıştır. Genel olarak Osmanlı sisteminde ilmiye, seyfiye ve kalemiye denilen idarî / bürokratik yapılanma-

da görevler / memuriyetler belirli süreler için verilir. Bu süreyi dolduran görevli mâzûl sayılır ve yeni bir görev için İstanbul'a gelir, bir iki yıl kadar, bazan daha uzun bir müddet beklerdi. Böylece bir ilmiye mensubu meslek hayatı boyunca birkaç defa mülâzemet dönemi geçirirdi. Bu süreler zarfında kazasker divanında yardımcı görevler alır, İstanbul'da bulunmanın verdiği imkânlarla bilgisini, tecrübesini arttırırdı. Kendilerine bazan başta vakıflar olmak üzere bir kısım kaynaklardan malî imkân sağlanırdı.

XVI. yüzyıl ortalarında birtakım haksızlıkların ortaya çıkması üzerine mülâzemetle ilgili usul ve kurallarda bazı düzenlemeler yapıldı. Anadolu kazaskeri olan Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi'nin usule uygun yollarla beklemeyenlere de mülâzemet hakkı tanınması şikâyetlere yol açınca Kanûnî Sultan Süleyman 944'te (1537-38) çıkardığı fermanla Rumeli Kazaskeri Ebüssuûd Efendi'den mülâzemetin bir düzene konulmasını istedi. Ebüssuûd Efendi de mülâzimler için ayrı ayrı defter kullanılması usulünü getirdi. Ayrıca ulemâdan her birine makamına göre ne kadar mülâzım verileceğini tesbit etti. Kabiliyetli adaylar için yedi yılda bir umumi nöbet usulü düzenlendi (Atâî, s. 184).

Bu tarihten sonra çeşitli vesilelerle ulemâya yetişmiş talebelerini mülâzım vermek üzere belirli kontenjanlar tanındı. Padişahın cülûsunda, ilk seferinde, zafer kazandığında, şehzade doğumunda bir teşvik olarak ulemânın iyi yetişmiş talebelerini mülâzım vermesi usulü yerleşti (Uzunçarşılı, s. 45). Zilkade 954'te (Aralık 1547) ulemâ zümresine mülâzım vermeleri için izin çıktığında o sırada şeyhülislâm olan Ebüssuûd Efendi on, eski Şeyhülislâm Fenârîzâde Muhyiddin Çelebi on, Rumeli Kazaskeri Muslihuddin Mustafa Efendi yedi, Anadolu Kazaskeri Sinan Efendi beş, Emîr Efendi yedi, Semâniye müderrisi Hasan Çelebi üç, İstanbul Kadısı Muhyiddin Efendi üç, Edirne Kadısı Abdurrahman Çelebi iki, Semâniye müderrisi Taşköprüzâde Ahmed Efendi üç olmak üzere diğer ulemâ da seviyelerine göre mülâzım çıkarılmıştır (İstanbul Şer'iyye Sicilleri Arşivi, Rumeli Kazaskeri Ruznamçeleri [RKR], nr. I, s. 13). 1 Şâban 963'te (10 Haziran 1556) İstanbul, Edirne, Bursa, Mısır kadılarının dörder, Şam, Halep, Bağdat kadılarının ikişer, 80 akçeli müderrislerin ve 80 akçe ile emekli olanların üçer mülâzım vermesi uygun görülmüştür. Ebüssuûd Efendi'nin *İrşâdü'l-akli's-selîm* adlı tefsirini padişah-

ha arzemesi üzerine maaşına günde 100 akçe zam yapılarak yazlık ve kışlık hil'atler verilip bütün talebesinin mülâzım alınması dolayısıyla mâzûl ve görevde olan kazaskerlerden de onar mülâzım alınması usulü daha sonra yerleşmiştir (*Târih-i Silsile-i Ulemâ*, vr. 5^b). III. Mehmed döneminde mülâzemetle ilgili kararlar yeniden ele alındı. Padişahın tahta çıkışı dolayısıyla mâzûl yüksek dereceli ulemâ (mevâli), kazaskerler, İstanbul, Edirne ve Bursa kadıları, yüksek medrese müderrislerinin eskiden verdikleri miktarlarda padişah hocalarının yirmi beş, eski şeyhülislâm olan Bostanzâde Mehmed Efendi'nin ise otuz mülâzım vermesi ferman olundu (Selânikî, s. 514).

Zaman içerisinde sistemin gelişmiş şekliyle çeşitli mülâzemet yolları ortaya çıkmıştır. Bunlar şu başlıklar altında toplanabilir: **a)** Nöbet yoluyla mülâzemet. Belli aralıklarla yüksek dereceli kadı ve müderrislerin mülâzım vermesidir. Ebüssuûd Efendi'nin Rumeli kazaskerliği zamanındaki düzenlemede bunun yedi yılda bir olması kararlaştırılmıştır. Bu yedi yıl prensibine genellikle uyulmuştur. **b)** Teşrif yoluyla mülâzemet. Büyük kadı ve müderrislerin, büyük şehir müftülerinin göreve tayinlerinde, görev değişikliklerinde, sefere katılmalarında mülâzım vermeleri usuldü. Bunun esaslarına mülâzemetle ilgili fermanlarda sık sık temas edilmiştir (BA, MD, nr. 2, hk. 117). **c)** Ölüm sebebiyle mülâzemet. Ulemâdan vefat edenlerin geride kalan dânişmendleri belli usuller içerisinde mülâzım olurdu. Eğer kalan talebe çoksa bunlar dirayetli bir âlim, bazan da bizzat kazasker tarafından imtihan edilir ve aralarından seçim yapılırdı. Hocanın ölümden sonra bundan istifade ile birçok kimsenin hak iddia etmesi mümkün olduğundan bu tarz mülâzemet çeşitli ihtilâflara yol açıyordu. **d)** Muîdlikten (iâdeden) mülâzemet. Mülâzım verme hakkına sahip yüksek dereceli medreselerin müderrisleri muîdlerinden ve talebelerinden lâyük olanları mülâzım verirlerdi. Büyük kadılar eğer müderrislikten kadılığa geçmişlerse, ayrıldıkları medresedeki muîdleri "iâdeden" mülâzım olurdu. Ayrıca kadılık yaptıkları şehrin medreselerinden birinde ders okutan büyük kadıların mülâzım vermeleleri gerektiğinde buradaki muîdlerini de aynı şekilde mülâzım verebilirlerdi. **e)** Müstakil arz ile mülâzemet. Çalışkanlığı veya herhangi bir hizmette yararlığı görülen dânişmendler bir yetkilinin vasıtası ile müstakil arz edilip mülâzım olabilirlerdi. Mese-